

Balázs Géza

A kommunikációelmélet hasznáról és...

A civilek kommunikációs akadémiáján a kommunikációelmélet hasznáról kívántam értekezni. Már megint kommunikáció, már megint szavakkal győzni és nem tettekkel, de valóban, a kommunikációelméletnek van a mindennapjainkra hozadéka... Azután elgondolkodtam, hogy a ténylegesen meglévő hasznot dicsérjem-e, avagy villantsak föl néhány olyan égető, megoldatlan problémát, amely romba döntheti az egész eddigi fáradozást (és pótcselekvést), sőt az ember biológiai-kulturális evolúciójára nézve is gyors és komoly hatással lehet. Mivel ezeket folyamatosan vizsgálom adatokkal, különösen nyelvi adatokkal alátámasztott tanulmányaimban, igazán megengedhető, hogy szabad előadásban elmondott gondolataimat most, felkérésre, írásban, esszé, azaz kísérlet formájában fogalmazzam meg.

Különösen időszerűnek érzem ezeket a gondolatokat akkor, amikor már valószínűleg mérhető az olvasottságtól való elfordulás¹, a bulvár totális sikere (a Magyarországon eladott húsz legnagyobb példányszámú lap bulvárlapokból, női magazinokból és műsorújságokból áll, ezek közé közéleti lap nem került be, de ez nem panasz²), és amikor kijelenthetjük, hogy Kodály országa is már csak a múlt...³

Isten ments, hogy belebonyolódjunk a hatvanas években kezdődött „két kultúra”, vagyis az elit és a tömegkultúra kettéválásának problematikájába, vagy abba a tömegkommunikációs alaptételbe, hogy a „rossz kiszorítja a jót”, mert ezen már túl vagyunk. De itt van a kapuban egy egészen új „két kultúra” probléma, amely most már az egész hagyományos (analóg) kultúrát visszaszorítani, felváltani törekszik: az informatikai világ kultúrája. Az informatikai eszközök bevonulnak a hétköznapi életbe, a magánéletbe, az írásbeliségbe, a kultúra-átadás, -teremtés folyamatába, sőt úgy látszik, hasonlóan a korábbi kommunikációs technológiákhoz, csak jóval nagyobb mértékben, még az agyi feldolgozási folyamatokba is, vagyis a gondolkodásba: ami emberlétünk alapja.

¹ A témáról részletesebb esszém éppen az előadás napján jelent meg. Senkinél nem láttam a teremben egyetlen napilapot sem: Kalandozók. A tét az írásbeliség megőrzése. Magyar Nemzet, 2009. november 21. 25.

² A konferencia előtti napon jelent meg: Élet és Irodalom, 2009. november 20. 2.

³ Igaz, ez egy a költségvetési megszorítások miatt íródott cikk, de a tényről már ez előtt is tudomást szerezhettünk. Kodály országa volt. Népszabadság, 2009. november 24. 9.

De előbb a kommunikációelmélet hasznáról... Az alig több mint ötven esztendő kommunikációelmélet természetesen nagyon sok újat és hasznosat hozott a tudományon túl, a közember számára is. A kommunikációelmélet, igaz leegyszerűsített, sematikus elemei bevonultak az alsó- és középfokú oktatásba. Ma minden diák kívülről fújja, hogy emotív, referenciális, konatív... de legalábbis ezeknek a magyar megfelelőjét: érzelmi, valóságra vonatkozó, felhívó... Ha mégsem, az már nem a kommunikációelmélet hibája. Az egyetemi-főiskolai oktatásban az elmúlt húsz évben szinte mindenütt csak kommunikáció van. Kommunikáció nélkül nincs nyelvtanítás, nincs üzlet, de talán még mérnöki tanulmány sem. Sőt vannak egyszerűen csak kommunikációért való főiskolák, szakok is. Kommunikáció szakosokból Dunát lehet rekeszteni. Mindenki „kommunikál”, olyannyira, hogy jó stílusú emberek már elkezdték kerülni ezt a szót.

Persze, hogy ez haszon-e, vagy ebből mi a haszon, ezt ne most döntsük el.

Föltétlenül a kommunikációelmélet haszna, hogy néhány tudományos módszer, alapfogalom Magyarországon az általános műveltség részévé vált. Az empátia szó például Buda Béla klasszikus könyvének folyományaként ma a köznyelv része. Mindenki tudja, hogy ki az empatikus, más kérdés, hogy a gyakorlatban mennyit valósítunk meg belőle. Más országokban korántsem ennyire ismert ez a szó, persze lehet, hogy ettől még empatikusabbak. És ugyanígy a kommunikációelmélet folyománya, hogy bizonyos pszichológiai-szociológiai tudományos módszerek, eljárások, mint a szociometria, a probléma „feldolgozása”, a „gyászmunka” a mindennapi kommunikáció részévé vált. Valaki manapság nem megold, hanem „feldolgoz” egy problémát. A magyarság nem tudta „feldolgozni” a Trianon-szindrómát, írják.

A kommunikációelmélet hatására ma a nem verbális (non verbális, nonverbális) kommunikáció ismerete szinte közhelyszerűvé vált. Mindenki tudja, hogy mi az a testnyelv, a mimika, a proxemika, a kinezika (persze lehet, hogy nem ezekkel a szavakkal), a „konyhapszichológia” az egyik legkelendőbb árucikk a könyvesboltokban.

Talán mindezek folyományaként tudatosabb a nyelvi és nem nyelvi kommunikáció, jobban megértjük egymást, kevesebb a nyelvi konfliktus, sikeresebb a kommunikáció.

Talán.

De még sincs így.

Kommunikációelméletek, kommunikációs intézmények, gyakorlatok stb. dacára, soha annyi kommunikációs zavar, konfliktus nem volt, mint manapság. Természetesen mindig volt valamilyen szintű és mennyiségű zavar, mert ha két kultúra, két kulturális szint találkozik, akkor rendszerint zavar támad. De most annyi a találkozás, az összezördülés, hogy mindenütt csak zavar látszik. A zavarok oka főként külső: migráció, utazások, rendszerváltások, gyors változások és alkalmazkodási kényszerrek, minden eddiget elsöprő vagy magukba olvasztó új technológiák. Ezeket mind külön-külön kellene elemezni, és persze elemzik is informatikai, telematikai és sok

egyéb néven futó konferenciákon, de nem baj, ha most általánosítva és egyszerűsítve megállapítjuk: ezek a társadalomtudományi megfigyelések és elemzések csak követik az új világot, az új kultúrát, legfőljebb előre jeleznek ezt-azt, de nincsenek e világgal kapcsolatos stratégiák.

Hogy egyetlen területet emeljek ki, amelyhez szakmám szerint a legjobban értek, a nyelv helyzete, jövője. Nincs a mai magyar nyelvtudományban megalapozott és felelős gondolkodás nyelvünk helyzetéről és jövőjéről. Nincs stratégia. Pontosabban vannak kezdeményezések, de nincs konszenzus, nincs akadémiai vagy más, államilag akart, támogatott program. Miért fontos ez?

Csak a jövő miatt.

Az elmúlt évtizedben hétmérföldes sebességgel terjedő digitális kultúra a nyelv minden szintjébe behatolt. S ha elfogadjuk, hogy a nyelv és a gondolkodás között szoros összefüggés áll fenn, s ha hozzátesszük, hogy a technológiai és társadalmi változások a nyelvre folyamatosan hatnak, s a nyelv egy idő után föltehetőleg nem képes követni ezeket a változásokat, akkor komoly problémák elé nézünk.

Most nem arról van szó, hogy a rendszerváltás óta a magyar szókészlet szinte robbanásszerű változáson ment át. Egyes nyelvészek legyintenek is: a szó, még nem a nyelv. De azért feltűnő, hogy mintha többen fordulnának el a 19. és a 20. század magyar irodalmától. A korábbiaktól már korábban elfordultak. S ezek a tömegek látszólag nem lesznek a 21. század irodalomolvasói, -értői sem. Csökken a fejből ismert tudás aránya. A memoriterek kihaltak. Feltűnő, hogy szaporodnak az olvasási-írási hibák. Ma már különféle „nevekkel” illetik őket. A teológiára olyan hallgatót is fölvettek, aki leírta, diszlexiás... Milyen bibliaórákat fog tartani? Hogy fog prédikálni? Persze, fejből... Ha rátekinünk a „másodlagos írásbeliségnek” vagy „beszélt írásbeliségnek” nevezett internetes és mobiltelefonos szövegekre, akkor „csak” a következő kérdéseket tehetjük fel: Hogy-hogy szinte pillanatok alatt létrejött itt egy új írásbeliség? Hogy-hogy ezt nem a felnőttek tanították? Mennyire tolakodott be ez az új jelenség az első, nálunk akadémiaiinak nevezett írásbeliségbe? Milyen egyéb nyelvi, nyelvtani változásokat indított el?

S ha belehallgatunk a buszon a mindennapi élőbeszédbe – esetleg a bulvárrádiók olykor minden korlátot nélkülöző teljesen privátnak tűnő, egyébként nyilvános beszélgetéseibe, nem tűnik-e föl az is, hogy a beszédkultúrában is óriási változások történtek. Például a beszédsebesség ötven év alatt a duplájára növekedett... Ezt tudományos kutatások is alátámasztották. Kis túlzással beszédre is elmondható az, ami a másik alapvető, biológiai tulajdonságunkra, a táplálkozásra, hogy százezer év alatt nem változott annyit, mint most ötven év alatt. A hangtani átrendeződés a hangzáson túl kihat a nyelvtanra is, a szavak rövidülnek, „összerántódnak”, jelzésszerűvé válnak... és máris itt van egy neonyelv, egy turbónyelv, amely talán már nem csak a nagymamákat idegesíti...

Mikor tűnik el a köznyelv, amikor ma már alig van helyszíne?